

Efterskolerne er dannelsens højborg

Docent Ph.d. Preben Olund Kirkegaard. Professionshøjskolen UCN.

Overskriften er central for alle danske efterskoler.

Hvis jeg skal koge efterskolernes selvforståelse ned til et fælles værdigrundlag, træder dannelse frem som fælles referencegrundlag. Dannelse er for efterskolerne en central værdi. Bevidstheden om formuleringen af et dannelsesmæssigt værdigrundlag og anvendelsen af dannelse som et værdigrundlag er forskelligt fra efterskole til efterskole.

Det spænder fra om skolerne anvender værdigrundlaget bevidst og aktivt i styringen af skolen, eller til om skolerne arbejder med et etisk regnskab i målingen af egne værdier (Thyssen, 2007). Forskellene ufortalt så er et ophold på en dansk efterskole udviklende for elevernes dannelse. Hvis jeg igen skal male med den brede pensel, er det dannelse gennem dialog og samtale. Det ligger dybt i efterskolernes DNA at fokusere på elevernes dannelse gennem levende dialogiske samtaler.

Temaer som dannelse, frihed, identitet og personlig autonomi, er nært knyttet til efterskolernes selvforståelse. Denne selvforståelse kan spores tilbage til Otto Friedrich Bollnows (1969). Bollnows's fokus for dannelse er et eksistentielt møde med andre. I mødet med andre bliver dannelse en mulighed.

Dannelse på efterskolen udvikler en kyndighed og modenhed til at møde livet såvel praktisk som socialt og personligt. Derfor har efterskolerne kæmpe succes i disse år. Efterskolerne lykkedes med den sokratiske samtale eller den maieutiske metode. Antagelsen er her, at kundskab udvikles gennem dialoger med andre. Den frembragte kundskab kommer ikke udefra; men den er selvfrebragt ud fra lærerens spørgsmål og de efterfølgende dialogiske samtaler. Eleverne kommer helt enkelt til at kende sig selv gennem dialog, samtale og mødet med andre. Netop nu, i disse år, diskuteres dannelse med stor aktivitet i mange kredse såvel som i den offentlige debat. Derfor har dannelsesbegrebet i den grad sin relevans.

Dannelsen har forskellige orienteringspunkter

I filosofien om dannelse er der forskellige orienteringspunkter. Jean-Jacques Rousseau, Wilhelm von Humboldt og Friedrich Hegel havde deres opmærksomhed rettet mod dannelse som socialisering eller selvrealisering.

Andre som eksempelvis Johann Gottfried von Herder og Friedrich Schleiermacher havde opmærksomheden rettet mod dannelse som personlighedsdannelse eller åndsdannelse. En anden gruppe som Immanuel Kant og Johann Friedrich Herbart rettede opmærksomheden mod dannelse som en proces (Koch, 2008).

Det er især den folkelige dannelse, der har haft betydning for efterskolerne og højskolerne. Mange efterskoler bygger deres værdigrundlag på den folkelige dannelse, som kan føres tilbage til N.F.S. Grundtvigs opfattelser. Den folkelige dannelse kombinerer Grundtvig med liberalismens frihedsidealer. Det centrale for Grundtvig er processen om, hvordan eleverne kommer til kunne tænke selvstændigt. Det er velkendt, at Grundtvig opfattede latinskolen (gymnasiet) som en død skole med udenadslære. For Grundtvig skulle skolen være for livet med det levende ord i centrum.

Siden er tilgangen med Grundtvig på efterskolerne udvidet med en række andre forståelser af dannelse. Især har Hans-Georg Gadamer's dannelsesforståelse vundet indpas med begrebet om den fortolkende viden (Gustavsson 1998, s. 50). Gadamer's dannelsesforståelse er knyttet til tolkning, dialog og kulturarv. Dannelsen er den tolkning, der sker i mødet med det fremmede. Dette kan resultere i et forandret jeg. Dannelse er også her mere en proces end et mål. Tolkning, forståelse og viden er fortløbende aktiviteter, som nærmest sker i en uendelig spiral mellem det kendte og ukendte. Dannelse er både en vidensform og en væremåde (Gustavsson 1998, s. 50, s. 60).

Dialogisk dannelse - både instrumentel og emotionel.

Gadamer's dialogbegreb er vigtig for at forstå dannelse i et dialogisk perspektiv. Det dialogbegreb han anvender, kan henføres til Platons filosofi. Dialogparterne skal lytte til hinanden. De skal prøve at forstå, hvad den anden samtalepartner siger. Viden om et emne skal bekræftes i dialogen for, at det har sandhedsværdi. I dialogen sætter man sig selv på spil og møder det ukendte og får mulighed for at omfortolke sin virkelighedsforståelse.

Gadamer's dannelsesforståelse har en række dimensioner knyttet til tolkning, dialog og kulturarv. Først og fremmest ligger metaforen udrejse og hjemkomst til grund for Gadamer's dannelsesforståelse. Her har efterskolerne deres iboende styrke. Eleverne søger ud eller rejser hjemmefra for en stund. Dannelsen er den tolkning, som sker i mødet med det fremmede på efterskolen. Det giver mulighed for et ændret jeg ved hjemkomsten. Dannelse udvikler sig ved at eleverne forlader det kendte, og kommer til kende et helt andet miljø. Dannelsen bliver mere en proces end et mål for eleverne på efterskole. Den processuelle dannelse er et ideal; men det betyder ikke, at eleverne ikke kommer til at opleve en instrumentel støtte i deres udvikling. Den instrumentelle støtte drejer sig om elevernes oplevelse af, hvorvidt de får konkrete råd, svar og praktisk vejledning i skolearbejdet. Efterskolens dannelsesmæssige særkende er imidlertid elevernes oplevelse af emotionel støtte. Det drejer sig om i hvilken grad, eleverne oplever at blive opmuntret, værdsat, accepteret og respekteret af lærerne samt følelsen af tryghed sammen med dem.

Dannelse som dialogisk taktfuldhed

Selve forandringen af eleverne sker, når de forstår betydningen af taktfuld Kooperation. Taktfuld Kooperation er den daglige udveksling af positive blikke, venligheds- og opmærksomhedstegn, der sikrer at det sociale maskineri holdes i gang.

Taktfulde dialoger er, hvor den enkelte ikke tager alle mulige forholdsregler, til trods for at situationer på efterskolen også kan være præget af usikkerhed, sårbarhed og nervøsitet. Dialogisk taktfuldhed skaber tillid mellem eleverne.

Taktfuldheden udvikles ved at stimulere elevernes sociale fornemmelser og kompetencer til at afkode og forstå sociale kontekster samt støtte elevernes blik for forskellige perspektiver for livet. Det er en forsats bevægelse mellem det kendte og ukendte. Dannelse drejer sig ikke kun om fakta viden; men om at kunne skelne det væsentlige fra det uvæsentlige gennem udviklingen af god dømmekraft.

Demokratisk dannelse

Et ophold på en efterskole er givet godt ud. Eleverne lærer demokratisk dannelse. Demokratisk dannelse er knyttet til tre bærende kriterier.

- Det første er et frihedskriterium. Mennesket må kunne styre sig selv i frihed.
- Det andet er et fornuftskriterium. Mennesket kan alene styre sin frihed gennem viden og indsigt.
- Det tredje er et socialt kriterium. Det er ytringsfriheden. Den gælder for alle uanset rang og magt. Det sikres i kraft af en retsbeskyttelse i forhold til den enkelte.

Disse tre principper er bærende for al forståelse af det moderne demokrati. Det problem der rykker ind på livet af os, er imidlertid, at det bliver sværere og sværere at kunne styre sig selv udelukkende gennem viden og indsigt. Viden og indsigt gav tidligere ro i sjælen. Det gør det ikke længere.

Fornuften er ude af kontrol i kraft af den gigantiske samfundsmæssige vidensexplosion, der på paradoksalt vis har medført en stigende usikkerhed i forhold til at kunne træffe beslutninger på baggrund af viden og indsigt.

Alle i samfundet er som aldrig før tvunget til at basere demokratiske beslutninger på grundlag af tillid til personer, organisationer og til abstrakte systemer samfundet består af. Der er ganske enkelt ikke tid nok for den enkelte til at oparbejde indsigt og viden i alle de forhold, hvor der skal træffes beslutninger.

Og når man ikke kan træffe beslutninger på grundlag af viden og indsigt er man tvunget til at foretage demokratiske beslutninger på grundlag af tillid:

Tillid til personer. Tillid til organisationer. Tillid til abstrakte systemer. Tillid til tog, fly og biler virker og ikke laver ulykker. Tillid til at retssystemet dømmes efter loven. Tillid til at læreren underviser ud fra læseplanen og er retfærdig overfor alle. Tillid til at vore fødevarer ikke er usunde. Tillid til at vore folkevalgte ikke snyder med magten. Et samfunds demokratiske sammenhængningskraft er tillidsdannelse.

Demokratisk dannelse er tillidsdannelse

I den daglige pædagogiske praksis må den demokratiske dannelse af eleverne tage sit udgangspunkt i elevernes aktive medvirken og dialog.

Disse to processer er forudsætningen for, at dannelse kan realiseres. Hvis eleverne medvirker i processerne, kan dette ses som en deltagelse i efterskolens demokratiske processer. Muligheder for deltagelse i den aktive medvirken og dialog giver et grundlag for at øve eleverne i kritisk tænkning.

Den afgørende pointe er, at elevernes selvfremsættelse bliver vigtig i dannelsen af et demokratisk tillidsbegreb. Det betyder at alle former for relationer på efterskolen er baseret på vovestykket tillid. Hvordan vil den anden part reagere på, at jeg vover at tage den første kontakt?

Alle er tvunget til at tage kontakt og skabe relationer til andre. Det kan man opstille regler for. Regler hjælper ikke i sig selv. Det gør opbyggelse af fortsat tillidsvækkende kommunikation. Den enkelte skal igennem sin fremsættelse kunne virke "tillidsvækkende" og derigennem skabe tillidsrelationer. Tillidsrelationer skal skabes for, at man overhovedet psykisk kan "overleve" i en mangfoldig verden.

Konsekvensen af et moderne demokratisk tillidsberedskab er, at efterskolerne skal arbejde med tillidsrelationer i døgn drift. Tillid kan nemlig læres. Styrken ved et efterskoleophold er at eleverne lærer, hvordan man qua sin selvfremsættelse kan skabe tillidsrelationer.

Litteratur:

- Bollnow, O. F. (1969): *Eksistensfilosofi og pædagogik*, Fabritius & Sønners forlag, Oslo.
Gustavsson, B. (1996): *Dannelse i vor tid*. Forlaget Klim. Aarhus.
Koch, Carl Henrik (2008): *Om dannelse – et begrebmæssigt potpourri*. I: Graff, Joakim (red.) *At komme til sig selv – 15 portrætter af danske dannelsestænkere*, s. 8-26. København: Gads Forlag.
Thyssen, O. (2007): *Værdiledelse – om organisationer og etik*. København. Gyldendal.

<https://www.tokeagerschou.dk/staabi> toke@tokeagerschou.dk